

Д-р БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ,
дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Історичні права україн-
ського народу до його
:: народнього імени ::

ВІДЕНЬ — КИЇВ, 1918.

З друкарні

Гольдгавзена у Відні.

I.

Боротьба за народне імя.

(Русь — Україна.)

Ледви чи є на світі, крім українського народу, другий народ, якому довелося би вести боротьбу за своє народне імя, якому важився би хтонебудь заперечувати права до його народнього імени. А бореться наш народ за своє імя не віднині таї не від учора: се боротьба цілих століть, цілих людських поколінь!

Отся боротьба українського народу за своє народне імя почалася вже з половини XIV. століття, з хвилиною упадку його державного життя. З Київської землі та з її осередку, Києва, виійшло старе історичне імя нашого народу й його земель: «Русь, Русин, руський». І хоч ще довгі часи, бо ще й в XI—XII. ст. звязується се імя лише з Київщиною, вже в XII. ст. починає проявляти ся свідомість, що «Русь» се усі землі нашого народу в противенстві до північних та східних земель,

заселених вправді близько спорідненими племенами тої-ж самої східно-словянської галузи, до якої належить і наш народ, з котрих одна-че витворився, на зовсім інших умовах розвитку, зовсім окремий московський народ.

І над сими племенами зананували наші кнївські князї, несучи поміж них світло Христової віри й освіти. Повстали там численні князївства, але спільного народнього іменнї сї землї не мали: кожда з них звала ся своїм власним іменем. «Русь» се була для північних лїтонсїв Кнївщина і її протиставлять вони під сїм іменем виразно своїм землям. Та стало ся так, що, як висловив ся наш знаменитий історик Микола Костомарів, нашому народови «загарбано його народнє імя».

Около сього часу, як Кнїв унав остаточно під ударами татарської орди (1240 р.), в північно-східній сторонї прийшло до великого значіння одно з тамоннїх князївств, Московське князївство зі своїм осередком Москвою та стало єдинити під своєю владою иннї князївства. В хвилї, як у першій пол. XIV. ст. тратить свою самостійність остачня частина давньої Руської держави, Галицько-волинське князївство (яке цїстало ся під владу Польщі й Литви), московські князї, вважаючи себе спадкоємцями колишньої Руської держави як потомки кнївських князїв, підняють ся

вже «великими князями всеї Руси». Що більше, московські князі стали вважати свої землі властивою, старшою Русю. Тоді то вирінає вперше на означення північно-східних земель імя «Велика Русь», а на означення усіх земель нашого народу імя «Мала Русь». Але означування усіх земель нашого народу іменем «Мала Русь» не має ніякої основи. В противенстві до цілости Руської держави, витвореної київськими князями, «Малою Русю» звала ся в першій пол. XIV. ст. Галицько-волинська держава*).

Серед нашого народу була сильно закорінена свідомість, що його землям прислугує виключне право до імени «Русь». Бо не з Москви, а з Києва вийшло се імя, бо не Москва, а Київ мав стати по словам одного з наших перших князів, Олега, «матірью руських городів». Сю виключність права нашого народу до імени «Русь» різко підчер-

*) Останній її князь Болеслав-Юрій II підписував ся: „з Божої ласки природний князь усеї Малої Руси“, а се відповідає яшному його підписови: „з Божої ласки князь Руської землі, Галичини і Володимирії“. Польський король Казимир Вел. підписував ся „королем Польщі і Малої Руси“, що означало Галичину й Воєнь, бо лише сі часті колишньої Руської держави були в його посіданню. А й з виданого у Відні 1772 р. австрійським правительством „Вступного виводу прав Угорщини до Малої Руси і Поділля“ бачимо, що не до усіх земель нашого народу відносять ся імя „Мала Русь“.

кує галицький літописець XIII. ст., називаючи галицько-волинського князя Романа Мстиславича «самодержцем всеї Русі» через те, що він в останнє зібрав у своїх руках майже всі землі нашого народу. Дамість про те згла ще й в часах Козаччини, бо й Хмельницький називав себе «руським самодержцем» або «Гетьманом Запорозького війська і всієї Русі», маючи тут очевидно на увазі землі нашого народу. Нашого стародавнього народнього імені «Русин», що ще почавши з X. ст. приходить в договорах наших князів з Греками, в «Правді Руській» і в нашій найдавнішій (т. зв. Несторовій) літописі, московський народ не знає зовсім: там люде кажуть про себе «я русскій». Це очевидно скорочене «русскій человекъ» і вказує не на руське походження московського народу, а на його колишню принадлежність до Руської держави, на спільність вірнї княжості, занесених там з Русі. Ще до кінця XVII. ст., а навіть і в XVIII. ст. воїли західні народи Європи вживати для земель московського народу імені Московщина в противенстві до імені Русь, на означення земель нашого народу під володінням Польщі й Литви. А син царя Івана Грізного, Федір (1584—1598) називав себе царем і великим князем Московської Росії.

Скоро одначе московський народ загарбав нам наше народне імя «Русь». «руський», наш народ у почуванню своєї відрубности став уживати нового імени, хоч зарівно стародавнього. як тамто: свої землі став він звати «Україною», а себе «Українцями», «українським народом» *).

Вже в XII. та XIII. ст. «Україною» звали ся в наших літописях пограничні землі українського народу (н. пр. Переяславщина. галицьке Поднізє й Забуже). Вправді й у Московщині звали ся пограничні землі «Україною», доля судила одначе так, що підчас коли деінде се імя не вийшло нікоти поза значінне погранича, звязало ся воно протягом часу тісно й виключно з землями нашого народу. «Україна» стає у нашого народу чимсь незвичайним. чимсь живим, що вміє плакати над своєю недолею. В наших літописях, народніх піснях і инших творах нашого письменства читаємо, як Україна «стогне», «журить ся», «сумує й оплакує», «ляментує» і т. п. Видно з сього, що нашій «Україні» судило ся стати чимсь більше, ніж звичайним пограничем. Вже в XVI. ст. усталоеть ся імя «Україна» й приходить на означенне

*) Звертаємо увагу на наголос. Має бути: Україна, Українці, український а не: Україна, Українці, український, як хибно вимовляють у Галичині.

середнього та нижнього Подніпров'я. І якраз се помітне, що як колись в княжих часах з Київ'а розширило ся на всі землі нашого народу імя «Русь», так само в часах Козаччини розширило ся звідти імя «Україна». Для князя Олега був Київ «матірю руських городів», для козаків був він «серцем України*).

Рішучий зворот у розумінню значіння імени «Україна» спричинили війни Хмельницького: народ став почувати себе великою одиницею й відчувати спільну приналежність поодиноких земель. «Україна в с'ім часі для нашого народу се вже не якесь пограниччє, не Подніпров'є, а усї його землі аж по Вислу. Се видно виразно з усїх сучасних народніх дум та пісень: в них границею між Польщею й Україною є ріка Висла, поза яку втікають прогнані козаками Поляки й Жиди та звідтам поглядають на Україну». Так само в деяких сучасних творах нашого письменства границею України є Висла. В одній вірші з XVII ст. прославлено запорожське вішєкко за се, що очистило Україну з Ляхів і Жидів аж по Вислу. А в віршованій драмі з 1728 р. «Милость Божія» виступає Вість та звертаєть ся до України» зі сло-

*) В писемі з 1711 р. до Туреччини писали бояр: «Ік чоловікови без душі, так Україні годї жити без Київ'а».

вами, що Хмельницький «по Вислу границю тобі закопав».

Цюгляд нашого народу, що його землі простягають ся до Висли («Колісь наші діди над сією річкою козакували», як співаєть ся в сучасній народній пісні), опертий на старій пам'яті. сягаючій X. ст., яка не замерла й в XVI. ст., а віджила в XVII. ст. в часах Хмельниччини *), з сею ріжницею, що відтенов імя «Русь» стало то ж самим з іменем «Україна», а навіть почало останньому уступати місця. Хмельницький відгрожував ся перед польськими послами загнати Поляків за Вислу, а в Україні (значить ся від Висли) не мало бути «ні одного князя ні шляхтича». До сього мала йому помогти українська чернь, що жила «по Люблин, по Краків». Гетьман Впговський говорив про «права цілої ста-

*) В записи Оди, вдови польського князя Мешка I., з 995 р. означено границі Руси аж по Краків. Німецький історик Герберштайн у своїм творі з 1549 р., а польський канонік Красінський в творі з 1774 р. подають, що границі Руси сягали Карпатських гір недалеко від Кракова. В договорі Хмельницького з угорським князем Раковієм з 1657 р. згадані „города по Вислу ріку, в яких жили руські люди благочестиві і церкви були“, в шведсько-українським договорі з 1657 р. говорять ся про „границі і межі запорожського війська не тільки до ріки Висли, але аж до границь Прусії“, а в статтях Дорошенка з 1669 р. границя руського народу зачинаєть ся „від ріки Висли“.

ринної України або Русь, де була грецька віра й де є ще мова, а ж до Висли», а в листі гетьмана Дорошенка з 1670 р. з вказівками для послів від запорожського війська на соім читаємо про духовні й світські руського праго-славного українського народу стани». Се найяскрівші докази тожсамости імен Русь і «Україна» вже в XVII. ст.

Що «Україною» звали й на Заході Європи рї землі нашого народу, про се свічать почавши від другої пол. XVII. ст. видавані там географічні карти України й географічні словарі. Голяндські й французькі географічні карти з XVII. й XVIII. ст. зображають поодинокі часті великої України, а імено Київщину, Волинь, Поділля, Брацлавщину, Червону Русь (Галичину) й Покуття (з містами Галичем, Коломиєю і ин.), а місто Львів зачислене там до більших міст України». В деяких західно-європейських географічних словарях під іменем Україна знаходить ся й Холмщина.

З усього вище сказаного виходить ясно, що вже від половини XVII. ст. єствує нове загально-народне імя: «Україна», Українець, український, та що ані польські ані московські суїди не можуть ніяк заперчити нашому народови історичного права до вживання сього імени.

II.

Великоросія чи Московщина?

(Як ми повинні називати наших північних сусідів?)

В статті п. з. «Боротьба за народне імя» виказав я ті причини, задля яких наш народ після загарбання йому його народнього імени «Русь, руській» московським народом, приневолений був прийняти для себе її своїх земель нове, хоч не менше старе імя, «Україна, Українець, український». Вказав я рівно-ж на брак всякої історичної основи в означуванні всіх земель українського народу іменем «Мала Русь», а земель московського народу іменем «Велика Русь» із сього згляду, що «Малою Русю» звала ся в першій пол. XIV. ст. в противенстві до цілости Руської держави, витвореної київськими князями, тільки Галицько-волинська держава. Коли-ж під сю пору вживаєть ся в нашій публіцистиці (зарівно в австрійській як і в державній Україні) на означенне земель московського народу імени «В е л и к о р о

сія», *) то цілю отсеї моєї замітки є виказати, що ця назва не має не то ніякої історичної, ба. що більше, уживання її не має ніякої логічної основи.

Зачнемо від браку логічної основи імени «Великоросія». Для зазначення своєї відрубності від московського народу викиває наш народ імени «Україна, Українець, український». Так щож? Мимохіть ми самі одночасно заперечуємо сю відрубність нашого народу, називаючи землі московського народу «Великоросією». Беручи логічно, коли єствує якась «Великоросія», мусить єстувати як протиставлення до неї «Малоросія», а се. річ очевидна, мусить довести до погляду про єдність обох народів, українського і московського. чи радше, як наказувала-б у тім випадку логіка. «малоруського» і «великоруського». На щастє не може тут мати рішачого впливу «логіка» наших публіцистів і ми, сягаючи до історичних основ, можемо перейти над нею до давнього порядку, відзиваючись до нашої суспільности з горячою просьбою, щоби раз на все покінчила всякий фальшивий встид перед уживанням імени

*) Ось у „Вістнику політики, літератури й життя“ ч. 22 з 2-го червня 1918 в статті А. Жука: „До кого повинна пристати Україна“, читаємо: „Щодо Росії, краще (!) сказати Великоросії, мусить Україна в даній хвилі старати ся досягнути одної мети“.

«Московщина, Москаль, московський», коли сього не встидав ся наш безсмертний геній, Тарас Шевченко *).

Ще не так давно, бо зараз після революції в Росії, коли то дехто покладав великі надії на «автономію» України й інших народів у федеративній злуці з Московщиною, у нас встидали ся назвати нашого північного сусіда його власним іменем, зате залюбки уживано імени «Росія, Росіянин, російський». Передовсім яка тут льогічна основа в означуванню сим іменем московського народу й його земель? Се-ж зовсім ясна річ, що імя «Росія» означало від початку XVІІІ. ст. державу, в котрої склад входили всякі інші народности, що «Росіянином» міг бути зарівно Москаль, як Українець або Поляк, подібно, як імя «Австрія» означає державу, а «Австріїцем» є кождий її

*) Коли ходить о фальшивий встид, то його у нас, на жаль, аж падо багато. Ось н. пр. в книжочці для народу проф. Грушевського: „Про старі чася на Україні“, С.-Петербург, 1907, що обіймає всього 176 сторінок. на ст. 69 при нагоді згадки про нарікання людей на Україні на Жидів, в 16-ти рядках дрібного письма пояснюєть ся, чому імени „Жид“ не належить вважати образливим!

Що до Шевченка, гл. н. пр. його „Розриту могилу“, де читаємо: „А тимчасом перевертні нехай підрастають, та поможуть Москалеві господарювати“; „Чигирин“: „За що скородилл списами московські ребра“; „Суботів“: „Там то він молив ся, щоб Москаль добром і лихом з козаком ділив ся“.

горожанши, чи він Українець, чи Поляк, чи Німець і т. д.

Розгляньмо тепер історичні основи, чи можна Московцину звати «Росією», а Москалів «Росіянами», «російським» народом. І так годить ся зазначити, що імя «Росія» є грецького походження, а пішло з грецької назви Росс (від VIII ст. почавши) на означення українського (руського) народу, заким ще московський народ зявив ся на історичній видіві. З імени Росс утворило ся пізнііше грецьке імя Розія на означення Руської держави, що опісля перейшло до нашої мови. Уже київський митрополит (від 1415 р.) Григорій Росський, київський митрополит Ізидор перший в 1439 р. став підписувати ся київським митрополитом і всеї Росії, а смоленський епископ Михайл у своїм посланію до папи римського з 1476 р. називає себе «електом на митрополію Київського престола і всеї Росії», називаючи при тім наш народ «російськими і Словянами», «російськими і синами». Отже бачимо, що імя Росія, російський пішло з грецької мови, а виобразувало ся не в Московщині, а у нас на Україні. На се звертає увагу учений крилошанин пок. Антін Петрушевич у замітці, котра в нашій науковій літературі пішла зовсім у забуттє. Подаючи повнені факти, пише він: На основанні приве-

денних даних заключаєм, що названіє землі русскої Росією. народа же русскаго російским возникло і виобразовалось нашею церковною ерархією южноі Русі, от которой оно заімствованно сіверною Русію і до сих пор нею употребляется» *).

Є тому історичним фактом, що як на означенне своїх земель і народу московський народ загарбав наше історичне імя «Русь, руський». так само на означенне своєї держави загарбав він нам імя «Росія, російський». Цікаво, що навіть син царя Івана Грізного, Федір, не бачив виключности права свого народу до імени «Росія». підписуючись «Пресвітлим царем і великим князем Москво-Росії» **), а шведський король Карло XII. в дипломі для запорожського війська з 10. мая 1710 р., вихвалюючи вірність гетьмана Орлика і «славного народу російського, що стогне в ярмі під премоужним московським пануванням» ***), признає не московському, а укра-

*) Літературний Сборник 1869, ст. 256. Крім сього додає він, що від імени „Росія“ „потом произошло російській, Росіянин“.

**) Гл. мою розвідку п. з. „Звідки пішло імя Україна“? Відень 1916, ст. 15.

***) Бізен: „Орлик у Швеції“. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 92) ст. 93: „inclutae gentis Rossiacae, sub jugo impotentis dominationis Moscoviticae anhelantis“.

їнському народови, як впрочім стверджують се
впешнє наведені історичні дані, право до назви
«російський народ».

Вернім ся тепер до розглянення історичної
основи іменн «Великоросія». Користаючи з
упадку самостійности останньої частини давньої
Руської держави, Галицько-волинського князів-
ства в першій пол. XIV. ст., московські князі
стали вважати свої землі властивою, старшою
Русю і звати їх Великою Русю, а землі
нашого народу «Малою Русю». Історична основа
іменн «Велика Русь» дуже слабка, бо як уже
згадано, імя «Мала Русь» означало тільки Га-
лицько-волинську державу, отже «Великою
Русю» супроти неї могла звати ся хіба цілість
колишньої Руської держави, витвореної київ-
ськими князями, а не землі московського наро-
ду. Через те ніякої історичної основи не має
підпис царя Алексія Михайловича після під-
даня України Хмельницьким Московцям в
1654 р.: Божою милостю, ми великий государ,
цар і великий князь Алексій Михайлович, всеї
Великої і Малої Росії самодержець».

Властивим народним іменем нашого пів-
нічного сусіда є імя Московщина, Мос-
каль, московський». Як з Київів пішло
імя Русь» (ще в XI—XII. ст. іти в Русь зна-
чило іти до Київів, вийти з Руської землі, зна-
чило вийти до Київщини) її розширило ся по-
степено на всі землі українського народу, так

з Москви пішло імя «Московщина», поширюючи ся на землі московського народу. Інша річ, що великі князі московські, вважаючи себе як потомки київських князів, спадкоємцями давньої Руської держави, покинули вживати на означення своїх земель імені «Московщина» (хоч цар Федір Іванович, як то ми бачили, зове їх «Москво-Росією»), а загарбали нашому народови імя «Русь». Одначе ще до кінця XVII. ст., а навіть у XVIII. ст. воліли західні народи Європи уживати для земель московського народу і для нього самого імені «Московщина», «Москалі» (Moscovia, Moscovitae) в противенстві до імені «Русь» (Russia, Ruthenia), уживаного на означення земель нашого народу під володінням Польщі й Литви.

Так само козакв в дипломатичній переписці з поч. XVIII. ст. все протиставлять Україні «Москалів». Наведу хоч би лише кілька прикладів. І так у меморіалі з 1711 р., котрий козакв мали предложити турецькій Порті, нарікають вони, що «несправедливий Москаль посягає по Київ, столичний город України й бажає його відорвати», додаючи при тім, що «як чоловікови без душі, так Україні годі жити без Києва» *). А гетьман Орлик у своїм меморіалі

*) Колесса: „Матеріали до історії Козаччини з рр. 1709—1721, зібрані в Шведськїм Державнім Архїві в Штокгольмі“. Львів

до шведського короля Карла XII, (між 1711 а 1713 р.) протиставить «всему українському народови» «Москалів», пишучи з якалем про «московське ярмо й підданство» *).

Бачимо з повнєшних заміток, що зарівно льогіка й історія промовляють против уживання імени «Великоросія». Не стало вже Росії як держави, остав пині лише народ, але він ані «російський», ані «великоруський», тільки «московський». Багато в нас було парікань на те, що наші сусіди Поляки зовуть нас

Малорусинами» (Malorusini), а у Німців ми ще до недавна були «Kleinrussen (Малороси). Та на се одна тільки рада: Шануймо самі себе, то й нас будуть шанувати!

1910 ст. 12: „iniuste Mosens praetendit metropolim Ucrainae urbem Kioviam, eamque ab Ucraina separare conatur“.

*) Записки Н. Тов. ім. Шевченка т. 92 (стаття Бвзена), ст. 114 і 116: „uens universa Ucrainensis ad fortia contra Moscos agenda allici nobis que conniri possit“; „Mosci“; „iugum Moscoviticum“; „Seylla Moscoviticae subiectionis“.

